

Jerzy Runge

Przestrzeń społeczno-kulturowa złożonego układu osadniczego

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
WYDAWNICTWO

Prof. dr hab. Jerzy Runge

pracownik naukowo-dydaktyczny Instytutu Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej Wydziału Nauk Przyrodniczych Uniwersytetu Śląskiego. Autor około 250 publikacji naukowych i popularnonaukowych, w tym kilkunastu książek autorskich lub współautorskich. Zainteresowania badawcze autora koncentrują się wokół funkcjonalno-przestrzennych oraz demograficzno-społecznych przeobrażeń złożonych układów osadniczych, ich genezy, transformacji oraz różnic w tym zakresie w porównaniu z aglomeracjami monocentrycznymi. Uczestnik krajowych i międzynarodowych projektów badawczych, członek Komitetu Nauk Demograficznych PAN w Warszawie, członek Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Komisji Studiów nad Przyszłością Górnego Śląska Oddziału PAN w Katowicach.

Przestrzeń społeczno-kulturowa złożonego układu osadniczego

Jerzy Runge

Przestrzeń społeczno-kulturowa złożonego układu osadniczego

Recenzja

Andrzej Zborowski
Janusz Słodczyk

Patronat

Biblioteka Śląska

Spis treści

Wprowadzenie	9
ROZDZIAŁ 1	
Od zarysu stanu badań społeczno-kulturowych obszaru województwa śląskiego do koncepcji przestrzeni społeczno-kulturowej	21
1.1. Zarys stanu badań społeczno-kulturowych obszaru wojewódz- twa śląskiego	21
1.2. Przestrzeń społeczno-kulturowa – pojęcie, własności, ujęcia badawcze	35
1.3. Sformalizowane i niesformalizowane przestrzenie społeczno- -kulturowe	46
1.4. Ciągłość, brak ciągłości przestrzeni społeczno-kulturowej	49
1.5. Kulturowy wymiar przestrzeni społecznych.	51
1.6. Ujęcia przestrzeni społeczno-kulturowej.	53
1.7. Wielokulturowość i zagadnienia pokrewne	57
ROZDZIAŁ 2	
Regionalna przestrzeń społeczno-kulturowa	61
2.1. Pojęcie regionalnej przestrzeni społeczno-kulturowej i uwa- runkowania jej delimitacji	61
2.2. Od urbanizacji do suburbanizacji/„kurczenia się” złożonych układów osadniczych	65
2.3. Wewnętrzna/zewnętrzna wieloośrodkowość układu osadni- czego a koincydencyjność społeczno-kulturowa	68
2.4. Skalarny i wektorowy wymiar zróżnicowań społeczno-kultu- rowych	69
2.5. Pograniczny obraz regionalnej przestrzeni społeczno-kulturowej	71

2.6. Percepcja i preferencje przestrzenne. Nie-miejsce/nie-przestrzeń jako składowe lokalnej/regionalnej przestrzeni społeczno-kulturowej	79
ROZDZIAŁ 3	
Struktura i przeobrażenia przestrzeni społeczno-kulturowej	85
3.1. Historyczny proces kształtowania się struktury przestrzeni społeczno-kulturowej	85
3.2. Typy relacji w przestrzeni społeczno-kulturowej	110
3.3. Rytm miasta	115
ROZDZIAŁ 4	
Wielokulturowość złożonego układu osadniczego	127
4.1. Kulturowy wymiar przestrzeni społecznych	127
4.2. Genotyp kultury i pojęcia pokrewne	129
4.3. Statystyczny wymiar wielokulturowości	135
4.4. Etnologiczny wymiar wielokulturowości	144
4.5. Przestrzenno-społeczny wymiar wielokulturowości	149
ROZDZIAŁ 5	
Świadomość i tożsamość – zbiorowość a społeczność – konflikt społeczny	159
5.1. Kształtowanie się świadomości i tożsamości w życiu człowieka/grupy społecznej	159
5.2. Przestrzeń społeczno-kulturowa a zbiorowość/społeczność. Dezintegracja i konflikt społeczny	170
ROZDZIAŁ 6	
Dywersyfikacja i stratyfikacja przestrzeni społeczno-kulturowej	181
6.1. Podstawowe pojęcia	181
6.2. Dywersyfikacja i stratyfikacja społeczno-kulturowa w złożonym układzie osadniczym	184
6.3. Model dywersyfikacji społeczno-kulturowej	189
6.4. Skalarny i wektorowy wymiar powiązań oraz relacji społeczno-kulturowych – kontynuacja	206
ROZDZIAŁ 7	
Granica a przestrzeń społeczno-kulturowa. Kreatorzy i outsiderzy złożonego układu osadniczego	213
7.1. Granica a przestrzeń społeczno-kulturowa	213
7.2. Kreatorzy i outsiderzy a waloryzacja przestrzeni społeczno-kulturowej	223

Podsumowanie	237
Literatura i materiały źródłowe	243
Spis rycin	277
Spis tabel	283
Summary	285
Zusammenfassung	287

Wprowadzenie

Paradygmat chorologiczny (przestrzenny) stanowi nie tylko historycznie pierwotny wyróżnik geografii, lecz jest on jednocześnie podstawowym identyfikatorem usytuowania egzystencji człowieka, innych organizmów biologicznych, jak i materii nieożywionej (RUNGE, 2018). Niezależnie od miejsca zamieszkania (miasto, gmina wiejska), wielkości miejscowości (wieś, miasto małe, średnie, duże, zespół osadniczy, metropolia) czy też reprezentowanej struktury funkcjonalno-przestrzennej (miasto przemysłowe, usługowe, przemysłowo-usługowe), istotne znaczenie mają także lokalizacja i zasiedziałość mieszkańców w obrębie danej jednostki terytorialnej. Determinują one szereg skalarnych i wektorowych charakterystyk pozwalających badać zmienność przestrzenno-czasową działalności człowieka i grup społecznych w obrębie danego obszaru (WÓJCIK, SULIBORSKI, 2021). Przykładowo, w badaniach socjologicznych przyjmuje się, iż składowymi miasta są jego struktura materialna (przestrzeń fizyczna), mieszkańcy, miejsca znaczące, jak i wydarzenia, które wpłynęły bądź nadal wpływają na miejską przestrzeń (JAŁOWIECKI, SZCZEPAŃSKI, 2002). Z kolei geografowie ujmują tę kwestię nieco szerzej, zarówno w kontekście skalarnym, jak i wektorowym. Z faktu umiejscowienia człowieka, grupy społecznej w konkretnej przestrzeni miejskiej/wiejskiej wynika z jednej strony:

- lokalizacja centralna, pośrednia, semiperyferyjna, peryferyjna,
- kreowanie określonej struktury demograficzno-społecznej,

- partycypacja w strukturze realnych/wirtualnych powiązań i relacji społecznych,
- uczestnictwo w ruchliwości przestrzennej oraz społecznej; z drugiej strony zaś determinowanie:
- stopnia zasiedziałości terytorialnej,
- percepcji przestrzeni,
- tożsamości miejsca,
- świadomości/tożsamości kulturowej.

Pierwszą grupę wymienionych charakterystyk można nazwać pierwotnymi, drugą zaś wtórnymi. Te pierwsze determinują w krótszym bądź w dłuższym czasie drugą grupę cech. Chociażby nasze usytuowanie w przestrzeni miasta (centralne, pośrednie, semiperyferyjne, peryferyjne) wpływa nie tylko na skalę/zasięg naszej znajomości miasta (percepcja), przyczyniając się do ujawniania określonego rodzaju więzi z otoczeniem (tożsamość miejsca), determinując często naszą zasiedziałość (zostajemy bądź emigrujemy). W przypadku sąsiedztwa innych grup społecznych imigrantów kreowane są różnego typu relacje społeczno-kulturowe (miejsce zamieszkania, szkoła, zakład pracy czy też placówki infrastruktury społecznej, miejsca rekreacji). Owo sąsiedztwo innych grup społeczno-kulturowych może mieć postać „drzwi w drzwi”, po sąsiedzku w obrębie piętra w bloku, w sąsiednim domu. Odmienność społeczno-kulturowa wcale nie musi być widoczna w przestrzeni fizycznej, może domykać się w obrębie kwartału domów, zanikać z biegiem czasu jako konsekwencja migracji dawno odbytej.

Cechą zmian społecznych jest też przenikanie się różnych elementów, wartości itp. między ludźmi jako konsekwencja migracji odnotowywanych w różnych okresach. Tym samym różnice społeczno-kulturowe mogą ulegać łagodzeniu, szczególnie w miejscach, instytucjach, firmach, gdzie dochodzi do licznych kontaktów społeczno-ekonomicznych między różnymi grupami kulturowymi. Masowa emigracja transkontynentalna, tworzenie się państw narodowych od drugiej połowy XIX wieku, zmiany w przebiegu granic państwowych po I i II wojnie światowej czy też procesy globalizacji, transformacji gospodarczej i modernizacji społecznej zmieniały obraz zróżnicowań społeczno-kulturowych (RYKAŁA, SULIBORSKI, 2016). Dotyczyło to

różnych kategorii wielkościowych, funkcjonalno-przestrzennych miejscowości. Współcześnie w przestrzeni miast czy zespołów miejskich często trudno jest zidentyfikować dawną wielokulturowość społeczności lokalnych, czy regionalnych. Zmieniły się realia geopolityczne, tkanka miejska uległa licznym przekształceniom w czasach wojen i po ich zakończeniu, w wielu zaś przypadkach zamiast dotychczasowych mieszkańców mamy nowych, nieświadomych złożoności społeczno-kulturowej miejsca, do którego przybyli. Owa złożoność przemian społeczno-kulturowych widoczna jest zwłaszcza dla pograniczy historyczno-geograficznych, na które na dodatek nałożyły się zmiany polityczno-administracyjne, korespondujące z dynamicznymi przeobrażeniami urbanizacyjnymi. Ten złożony układ przemian występujących na historycznym pograniczu Śląska i zachodniej Małopolski, w administracyjnie zmieniającym się województwie katowickim/śląskim, urbanizacyjnie zaś przede wszystkim w złożonych układach osadniczych tego terytorium (konurbacja katowicka, konurbacja rybnicka, aglomeracja Bielska-Białej, aglomeracja Częstochowy), stanowi niezwykle interesujący przedmiot dociekań naukowych, jak i poligon działań praktycznych w sferze polityki lokalnej i regionalnej. Z racji wieloskalowości i złożoności strukturalnej dotychczasowych przemian społeczno-gospodarczych, którym towarzyszyły podobne bądź zbliżone procesy i struktury w sąsiednim kraju morawsko-śląskim na terenie Republiki Czeskiej (KŁOSOWSKI, RUNGE, PROKOP, 1996, 2004a, b), w konsekwencji zauważalne są odmienności w przemianach tego typu złożonych układów osadniczych w porównaniu z pojedynczymi miastami, aglomeracjami (RUNGE, 2020).

Istotą konceptualizacji przemian złożonego układu osadniczego pogranicza Śląska i zachodniej Małopolski, a jednocześnie kraju morawsko-śląskiego jest pojęcie przestrzeni społeczno-kulturowej. Punkt wyjścia stanowi termin *przestrzeń społeczna* rozumiana najogólniej jako terytorium pewnej grupy społecznej, odznaczające się specyficznymi cechami struktury demograficznej, wykształcenia, rodzajem aktywności zawodowej itp., co pozwoliło historycznie na powstanie ekologicznego nurtu badań socjologicznych, tzw. szkoły chicagowskiej (MAIK, 1997, 2011).

Jak zauważa R. KACZMAREK (2010, s. 52), z perspektywy historycznej – uwzględniając zmiany w przestrzeni i w czasie – wyróżnia się dwie podstawowe kategorie terytoriów, tj. *centra oraz peryferie*. O ile pierwsze koncentrują życie społeczno-gospodarcze, decydując nie tylko o przemianach własnego terytorium, ale także innych obszarów, o tyle drugie są obszarami wpływów społeczno-gospodarczych i kulturowych. Jednocześnie Z. SKROK (2008, s. 9–12) podkreśla, iż peryferyjność wiąże się z płynnością granic, trudnościami w kreowaniu jednolitego centrum politycznego czy też homogeniczności społeczno-kulturowej i wyznaniowej. Ów dualizm terytoriów nie jest jednak tak oczywisty. Analiza historii wielkich mocarstw kreujących polityczne, gospodarcze czy też kulturalne centra cywilizacyjne uwidacznia w nich zarówno procesy przechodzenia z pozycji peryferii w kierunku centrów, jak i utraty znaczenia dotychczasowej rangi. Na tym cykl przemian nie musiał się zakończyć, w wielu bowiem przypadkach po pewnym czasie uwidaczniały się impulsy rozwoju. Wystarczy prześledzić historyczny proces przemieszczania się centrum rozwoju społeczno-gospodarczego i kulturowego Europy po inicjacji wielkich odkryć geograficznych (Genua, Lizbona, Madryt, Amsterdam, Londyn) (BRAUDEL, 1992). W Europie Środkowej wyrastały kolejno w czasie państwa: Wielkomorawskie, Czeskie, Habsburgów, Austro-Węgry, współczesna Austria, przedzielane okresami względnego spokoju. Także na ziemiach polskich były okresy prosperity polityczno-gospodarczej i społeczno-kulturowej, jak i upadku państwa, rozbiorów, a następnie odrodzenia po I wojnie światowej po 123 latach od utraty niepodległości. Podobna zmienność przemian, jak i zróżnicowanie procesów oraz struktur wewnątrz obszaru cechuje wiele innych peryferii inicjujących swoje przemiany w pierwszym bądź drugim cyklu N.D. KONDRATIEWA (1925). Porównanie w tym zakresie Alzacji/Lotaryngii z Górnym Śląskiem (KACZMAREK, KUCHARSKI, CYBULA, 2001) bądź też aglomeracji ostrawskiej z konurbacją katowicką i rybnicką (KŁOSOWSKI, RUNGE, PROKOP, 1996; RUNGE, 2008) czy w zestawieniu z Europą Zachodnią (KACZMAREK, KUCHARSKI, CYBULA, 2001) pozwala zidentyfikować wiele podobieństw tych obszarów usytuowanych peryferyjnie w stosunku do ich obszarów centralnych w okresie inicjacji owych przemian.

Zdaniem R. KACZMARKA (2010, s. 67):

[...] pogranicze jest atrakcyjne kulturowo, dynamiczne gospodarczo, kreatywne w tworzeniu nowych wzorców zachowań i wizji politycznych dzięki odmienności ludzi na nim żyjących i transferu idei [...]. Dzisiaj regiony pogranicza z bogactwem tradycji swych mieszkańców nie muszą być problemem. Należą, nie tracąc swej dynamiki społecznej, do najlepiej rozwijających się gospodarczo i kulturalnie w całej Europie, o ile nie pozwalają się wepchnąć w jałowe spory żywcem przejęte z ubiegłego stulecia o to, czy należy je jak najszybciej zintegrować (czytaj: ujednoczyć) w homogenicznym państwie narodowym [...].

Według H. RUSEK (2000, s. 146–147), mówiąc o pograniczu, mamy na myśli zazwyczaj pogranicze kulturowe. Tymczasem istnieje wiele wymiarów tego pojęcia – od przestrzennego po nieprzestrzenne (psychologiczne), od gospodarczego po społeczno-kulturowe, od regionalnego po narodowe czy też od międzygrupowego po międzykulturowe itp. Odwołując się do klasyków polskiej socjologii (Czarnowski, Ossowski, Wallis, Znaniński), autorka (RUSEK, 2000, s. 147) podkreśla, iż „wielokulturowa przestrzeń pogranicza [...] narzuca jego mieszkańcom konieczność wykształcenia w sobie i przyjęcia złożonych postaw wobec niej, często różnych w odniesieniu do poszczególnych sfer życia”. Jednocześnie wielokulturowość pogranicza występuje zdaniem H. Rusek w dwóch różnych znaczeniach:

- po pierwsze – jest kategorią analityczną pozwalającą na charakterystykę wielości kultur na badanym obszarze;
- po drugie – jest ideologią multikulturalizmu prowadzącego do przestrzegania norm obyczajowych, systemów prawnych itp. kreujących politykę w stosunku do mniejszości, pozwalających szanować odmienności i akceptować je w imię demokracji i tolerancji.

W zależności od układu społeczno-kulturowych powiązań i relacji międzygrupowych możliwe są następujące sytuacje (GOLKA, 1997, s. 52; 2010):

- otwarty antagonizm,
- pasywny antagonizm,
- segregacja czy izolacja jawna lub skrywana,

- koegzystencja pozorna polegająca na wzajemnej akomodacji,
- asymilacja połączona z pełną wzajemnością,
- akceptacja i współdziałanie.

O ile terytorium centralne cechuje wyższy poziom homogeniczności procesów i struktur społeczno-gospodarczych i kulturowych, o tyle peryferia nie są na ogół tak jednolite. Mogą podlegać znaczącym różnicowaniom terytorialnym w zakresie kształtowania się procesów i struktur polityczno-administracyjnych, społeczno-gospodarczych, jak i kulturowych. Tym samym mamy do czynienia z wielowymiarową zmiennością zewnętrzną pograniczy, z drugiej zaś strony – z ich zmiennością wewnętrzną. Ta pierwsza jest efektem ścierania się oddziaływań i relacji między terytoriami centralnymi, druga – wynika z wewnątrzpogranicznego różnicowania się składowych przestrzeni lokalnych i subregionalnych. Wewnątrz pograniczy zmiany są na ogół konsekwencją konfliktów wojennych (przesunięcia granic politycznych, masowe ruchy migracyjne), wprowadzania nowych korekt dotychczasowych podziałów administracyjnych, jak i współczesnej polityki społeczno-gospodarczej inicjującej chociażby duże inwestycje gospodarcze, zmieniające istotnie strukturę funkcjonalno-przestrzenną obszaru. Niezależnie od centralnego czy peryferyjnego źródła inicjacji zmian gospodarczo-społecznych, są historyczną pozostałością wcześniejszych etapów przemian. Obok materialnego wymiaru kulturowego – są niematerialną składową dorobku kulturowego pogranicza.

Zasygnalizowane tutaj jedynie wybiórczo kwestie są przedmiotem zainteresowań badawczych nie tylko antropologów, etnologów, kulturoznawców czy socjologów. Problematyką tą zajmują się także geografowie, zwracając przede wszystkim uwagę na kwestie wzajemnie dopełniających się zagadnień (BARWIŃSKI, 2016, s. 138):

- różnicowań narodowościowo-etnicznych i religijnych;
- regionów wielokulturowych, zwłaszcza pogranicza;
- dziedzictwa kulturowego.

Jak zauważa autor w podsumowaniu (s. 148–150), zainteresowania wielokulturowością nie mają jedynie wymiaru historycznego, wprost przeciwnie. Odnotowywane procesy globalizacji, modernizacji społecznej, wielokierunkowych migracji czy też urbanizacji i suburbanizacji powodują nasilenie kontaktów między osobami, grupami

społecznymi prezentującymi różne typy norm, zachowań, zwyczajów kulturowych. Wejście Polski do struktur UE uruchomiło możliwości zarówno stałych, jak i okresowych wyjazdów do krajów Europy Zachodniej, w których z jednej strony nastąpił bezpośredni kontakt z kulturą narodową, z drugiej zaś strony z przybyłymi z różnych stron świata (zwłaszcza z byłych kolonii) imigrantami pozaeuropejskimi. Ów podwójny kontakt kulturowy ujawniający się często między dzielnicami/obszarami zamieszkałymi przez poszczególne grupy narodowo-etniczne, wymaga określonych postaw prospołecznych zarówno na tamtejszym rynku pracy, jak i w miejscach zamieszkania. Można zaryzykować tezę, iż historyczna wielokulturowość pograniczy I i II cyklu N.D. KONDRATIEWA (1925) podlegała w Europie procesowi wymywania wraz z narastaniem konfliktów wojennych końca XIX wieku po połowę XX stulecia. Z jednej strony tworzenie państw narodowych, z drugiej – obie wojny światowe znacząco zmniejszyły bądź w wielu przypadkach wyeliminowały dotychczasowe zróżnicowanie narodowo-etniczne i wyznaniowe (m.in. CYBULA, MAJCHERKIEWICZ, 2005; MALIKOWSKI, 2006; RADZIK, 1999; RYKAŁA, SOBZYŃSKI, 2016). Jednocześnie wraz z upadkiem kolonializmu rozpoczął się po II wojnie światowej narastający proces ekonomicznych migracji mieszkańców byłych kolonii do europejskich państw kolonialnych, powodując formowanie się wielokulturowych miast oraz regionów. Narastanie problemów społeczno-politycznych i gospodarczych oraz konfliktów zbrojnych przyczynia się do nasilenia uchodźstwa/migracji do krajów wysoko rozwiniętych gospodarczo. Tym samym mamy do czynienia z historycznym procesem przechodzenia peryferyjnej wielokulturowości w stronę wielokulturowości obszarów centralnych.

Dlatego formułowane stereotypy zwłaszcza wielkiego i niepodzielnego Śląska, jego jednolitości etniczno-kulturowej, mitologizacji śląskiej krzywdy, roli kolonii wewnętrznej, jednolitości kultury ludowej czy też odgrywania roli pomostu do Europy wymagają demitologizacji (NAWROCKI, 2001). Spore zamieszanie w tym względzie wywołały nieprecyzyjne pytania Narodowego Spisu Powszechnego 2011, które uaktywniły wiele środowisk społecznych w zakresie postulatów śląskiej narodowości, jak i autonomii (KAMUSSELLA, 2002; SWADŹBA, 2012). Uwzględniając chociażby kryterium historyczno-kulturowe

w obszarze obecnego polskiego Górnego Śląska, spotykamy następujące krainy wykształcone w ciągu procesu dziejowego (CZECH, 1994, s. 8):

- bytomsko-pszczyńską,
- cieszyńsko-oświęcimską,
- gliwicko-toszecką,
- nyską,
- opolską,
- raciborską,
- zagłębiowską.

Jednocześnie, jak dowodzi W. CZECH (1994, s. 8), do Górnego Śląska „ciąży przestrzennie i strukturalnie kraina częstochowska i zawierciańska”.

Kwestie identyfikacyjne regionalnej i lokalnych tożsamości w obrębie Śląska, jak i jego poszczególnych części (Śląsk Dolny, Śląsk Górny, Śląsk Cieszyński, Śląsk Opawski) nie są jednak tak proste. Przytoczone kryterium historyczno-etniczne nie tłumaczy złożoności dynamicznych przemian społeczno-gospodarczych, szczególnie w XVIII–XIX wieku. Paradoksalnie wcześniej przyłączone przez pierwszych Piastów tereny państwa polskiego w kolejnych latach najmocniej podlegały zmianom przynależności państwowej i przeobrażeniom gospodarczym. Usytuowanie jednego z najważniejszych szlaków handlowych Europy biegnącego z zachodu na wschód wzdłuż górnego biegu Odry, stosunkowo bliskie sąsiedztwo tzw. szlaku bursztynowego z południa Europy na północ, długi okres wegetacyjny w rolnictwie na Nizinie Śląskiej, obecność surowców mineralnych w Sudetach i na ich Przedgórzu sprzyjały rozwojowi osadnictwa na Śląsku. Można postawić pytanie, czy znając dalsze losy Śląska, król Kazimierz Wielki tak łatwo zrzekłby się w 1335 roku zwierzchnictwa nad nim na rzecz Czech, by po dwóch wiekach władzę tutaj przejęli Habsburgowie, a po kolejnych dwóch stuleciach państwo pruskie? Panowanie czeskie nad Śląskiem było raczej powierzchowne, nie naruszało zastanych struktur społeczno-kulturowych, osadnictwo czeskie stało się jednak widoczne nie tylko na polskich obszarach przygranicznych, ale także w innych regionach ziem polskich (ŁADOGÓRSKI, 1976; KOWALSKI, 2016). Istotne zmiany następują po wojnach śląskich połowy XVIII

wieku, gdy większość tego terytorium trafia w ręce Prus. Co prawda zarówno w czasach piastowskich, zwierzchnictwa czeskiego, a później początków panowania pruskiego Śląsk odgrywał rolę peryferii dla ówczesnych stolic państw sąsiednich jako obszar przekształcający się w obszar przygraniczny (RYKIEL, 1985), to dopiero formalizacja granic przełomu XVIII/XIX stulecia doprowadza do intensyfikacji przemian społeczno-gospodarczych i kulturowych (DŁUGOBORSKI, 1967). Ważnym elementem tego procesu było istnienie w latach 1795–1807 Nowego Śląska, tj. terytorium zachodniej Małopolski, zbliżonego terytorialnie do dawnego księstwa siewierskiego, a zarządzanego przez Prusy. Pozwoliło to na pruską ekspansję gospodarczą na wschód od linii Przemszy i Brynicy, łagodząc różnice w przemianach między śląską a małopolską częścią rozwijającego się układu osadniczego między Gliwicami a Dąbrową Górniczą. Kształtowanie się dwóch policentrycznych układów osadniczych, tj. konurbacji katowickiej oraz rybnickiej, jak i dwóch układów aglomeracyjnych (Bielsko-Biała, Częstochowa), doprowadza do pogłębiania się różnic w kształtowaniu się przemian funkcjonalno-przestrzennych i społeczno-kulturowych z jednej strony między Górnym Śląskiem a sąsiadującymi z nim innymi częściami Śląska (Śląsk Dolny, Śląsk Cieszyński, Śląsk Opawski), z drugiej zaś strony w obrębie samego Górnego Śląska. Usytuowanie bogatych zasobów surowców mineralnych, zwłaszcza węgla kamiennego, powodowało, iż wewnątrz swoistej elipsy, tworzonej przez stare, jeszcze o średniowiecznej genezie ośrodki miejskie (Toszek, Pyskowice, Tarnowskie Góry, Gliwice, Bytom, Będzin, Bieruń, Mikołów), rozwinął się trzon górniczo-hutniczych miast monofunkcyjnych. Dośrodkowy kierunek przemian stanowił swoisty ewenement w procesach formowania się policentrycznych układów osadniczych, które to układy generalnie rozwijają się odśrodkowo. Sam wybór Katowic jako ośrodka centralnego tego układu był także dość przypadkowy po zakończeniu I wojny światowej i odzyskaniu przez Polskę niepodległości. Jeszcze na początku XIX wieku była to wieś z szybko rozwijającym się górnictwem i hutnictwem; prawa miejskie Katowice uzyskują dopiero w 1865 roku. Dynamiczne procesy rozwoju społeczno-gospodarczego i kulturowego widoczne są także po sąsiedzku w obszarze konurbacji rybnickiej, gdzie ich intensyfikacja ma miejsce po II wojnie

światowej, a także od końca XIX stulecia w nieodległej aglomeracji ostrawsko-karwińskiej na terenie Republiki Czeskiej.

Lokalne społeczności ukształtowane do początków industrializacji, względnie homogeniczne, z niewielkim udziałem ludności napływowej wynikającym głównie z segmentacji miejscowych rynków pracy (kupcy, rzemieślnicy, wolne zawody), przyciągały tutaj zainteresowanych od średniowiecza możliwościami handlu na ważnym europejskim szlaku z Europy Zachodniej na wschód kontynentu. Sprzyjało to względnie równomiernemu rozwojowi licznych miejscowości na obszarze Śląska. Dopiero górnictwo węglowe i hutnictwo różnicują procesy przemian nie tylko w układzie zachód – wschód. Napływ migrantów do kopalń i hut doprowadza do wieloaspektowej stratyfikacji społeczno-kulturowej – z uwagi na obszar pochodzenia (miejscowi, imigranci), uzyskiwanego dochodu (właściciele zakładów przemysłowych, właściciele ziemscy, zarządzający, inżynierowie, majstrowie, robotnicy), reprezentowanego wyznania (katolicy, ewangelicy, prawosławni, żydzi), miejsca w hierarchii społecznej (arystokracja, duchowieństwo różnych wyznań, mieszczaństwo, robotnicy, chłopci), charakteru powiązań rodzinnych (tzw. pnioki, krzoki, ptoki; gorole i hanysy) czy też ze względu na stopień świadomości i tożsamości lokalnej/regionalnej (szerokie spektrum od silnego zaangażowania społeczno-kulturowego po obojętność w tym zakresie). Język imigrantów – zwłaszcza odległy terytorialnie – staje się składową tygłą, w którym stopniowo formuje się dialekt (gwara) tutejszych mieszkańców (TAMBOR, 2006). Jest on zatem konsekwencją kontaktów międzyludzkich różnych grup społeczno-kulturowych, a zarazem swoistym identyfikatorem swoich i obcych (BIERWIACZONEK, 1996). Z biegiem lat dialekt śląski (gwara) poprzez podkreślanie: *my som tutejsi* oznacza podwójne domykanie się względem innych – z jednej strony w zakresie terytorialnym, z drugiej – językowym. Owemu domknięciu towarzyszyło przez lata sąsiedztwo historyczno-geograficznej, a zarazem społeczno-kulturowej granicy na Przemszy i Brynicy. Z uwagi na powojenne procesy industrializacji, zwłaszcza lokalizację w latach 70. XX wieku Huty Katowice w Dąbrowie Górniczej, powodującej intensywne ruchy migracyjne – zarówno zewnętrzne, jak i wewnętrzzregionalne – znaczenie owej granicy wyraźnie zmalało.

Biorąc pod uwagę sygnalizowane dotąd nieostrości w zakresie kształtowania się zewnętrznych i wewnętrznych granic Śląska jako swoistych peryferii Europy Środkowej, niejednorodność zmieniającej się w czasie struktury wewnętrznej (struktura funkcjonalno-przestrzenna, struktura demograficzno-społeczna i kulturowa) wymaga widzenia i analizowania tych zmian w długiej perspektywie historycznej. Jednocześnie ową nieostrość (niestabilność) przestrzenną i czasową należy rozpatrywać nie pejoratywnie, lecz jako przejaw dostosowywania się do zmieniających się uwarunkowań przemian całego terytorium. Pojawia się zatem kwestia, w myśl jakiej konstrukcji metodologicznej można rozpatrywać przestrzenną i czasową zmienność peryferii. Wymiar gospodarczo-osadniczy owej zmienności zasygnalizowano wybiórczo w publikacji J. RUNGEGO (2020), traktując w niej jedynie sygnałnie wymiar społeczno-kulturowy złożonego układu osadniczego.

Celem niniejszej publikacji jest próba szerszego spojrzenia na kwestię genezy, procesu przeobrażeń przestrzeni społeczno-kulturowej złożonych układów osadniczych w kontekście konurbacji katowickiej i jej bliższego oraz dalszego otoczenia (województwo śląskie, Górny Śląsk, Śląsk). Niezbędne było na wstępie zarysowanie dotychczasowego piśmiennictwa z zakresu badań społeczno-kulturowych tego obszaru, a po nim próba autorskiego ujęcia koncepcji przestrzeni społeczno-kulturowej, opierając się przy tym na krajowym i zagranicznym piśmiennictwie geograficznym, socjologicznym, etnologicznym, historycznym itp. Następnie omówiono pojęcie lokalnej, regionalnej przestrzeni społeczno-kulturowej, ich strukturę i proces przemian, wskazano różne wymiary wielokulturowości złożonego układu osadniczego. Istotne dopełnienie stanowiła próba powiązań między świadomością/tożsamością a zbiorowością/społecznością i zagadnieniem konfliktu społecznego. W dalszej kolejności przedstawiono dywersyfikację i stratyfikację przestrzeni społeczno-kulturowej, rolę granicy w delimitacji owej przestrzeni oraz znaczenie kreatorów i outsiderów w kształtowaniu przestrzeni społeczno-kulturowej złożonego układu osadniczego. W podsumowaniu publikacji wskazano najistotniejsze zdaniem Autora płaszczyzny analizy przestrzeni społeczno-kulturowej.

Spis rycin

- Ryc. 1. Percepcja przestrzeni społeczno-kulturowej miasta: 1 – centrum śródmiejskie (szraf strefa handlowo-usługowa), 2, 3, 4 – spółdzielcze osiedla blokowe lat 70. i 80. XX wieku, 5 – osiedle deweloperskie początku transformacji ustrojowo-gospodarczej, 6 – strefa ekonomiczna miasta, 7 – główna tranzytowa arteria drogowa, 8 – nie-przestrzeń
- Ryc. 2. Indywidualna przestrzeń społeczno-kulturowa: 1 – przestrzeń pracy/nauki, 2 – sąsiedzka przestrzeń handlowo-usługowa, 3 – dalsza przestrzeń handlowo-usługowa, 4 – przestrzeń zamieszkania krewnych/znajomych, 5 – bliższe i dalsze przestrzenie rekreacji, sportu, kultury, 6 – przestrzeń kultu religijnego, nekropolii, 7 – przestrzeń placówek ochrony zdrowia, 8 – przestrzeń odwiedzana okazjonalnie (np. przestrzeń letniego wypoczynku)
- Ryc. 3. Przestrzeń społeczno-kulturowa gospodarstwa domowego: A – przestrzeń społeczno-kulturowa dzieci i młodzieży: 1 – przestrzeń przedszkoli, szkół podstawowych, średnich, 2 – przestrzeń szkół wyższych, 3 – bliższe i dalsze przestrzenie rekreacji, wypoczynku, sportu, kultury, 4 – przestrzenie zamieszkania kolegów/koleżanek, 5 – przestrzenie zamieszkania krewnych/znajomych, 6 – przestrzenie placówek ochrony zdrowia, 7 – przestrzeń odwiedzana okazjonalnie (np. przestrzeń kultu religijnego, nekropolii); B – przestrzeń społeczno-kulturowa rodziców: 1 – przestrzeń miejsc pracy, 2 – bliższa i dalsza przestrzeń handlowo-usługowa, 3 – przestrzeń zamieszkania krewnych/znajomych, 4 – przestrzeń edukacji własnych dzieci, 5 – przestrzeń rekreacji, wypoczynku, sportu, kultury, 6 – przestrzeń odwiedzana okazjonalnie (np. kultu religijnego, nekropolie),

- 7 – przestrzeń placówek ochrony zdrowia; C – przestrzeń społeczno-kulturowa seniorów: 1 – przestrzeń zamieszkania członków rodziny, 2 – sąsiedzka przestrzeń seniorów, 3 – bliższa przestrzeń handlowo-usługowa, 4 – przestrzeń kultu religijnego, nekropolii, 5 – przestrzeń przychodni zdrowia, specjalistycznych placówek medycznych, 6 – przestrzeń sanatoriów, 7 – przestrzeń klubu seniora
- Ryc. 4. Przestrzeń społeczno-kulturowa osiedla przyfabrycznego: A – kierunki kontaktów społeczno-kulturowych z otoczeniem: strzałka dwukierunkowa to powiązania, zaś strzałka jednokierunkowa to relacje; 1, 2, 3, 5, 7 – budynki mieszkalne, 4 – kościół, 6 – zakład pracy (kopalnia, huta), szraf – miejsca, strefy handlowo-usługowe osiedla przyfabrycznego
- Ryc. 5. Przestrzeń społeczno-kulturowa osiedla domów jednorodzinnych: od 1 do 12 – domy jednorodzinne, A – okres budowy, B – liczba osób zamieszkałych (domy 11 i 12 aktualnie niezamieszkałe, w ofercie sprzedaży)
- Ryc. 6. Przestrzeń kontaktów społeczno-kulturowych mieszkańców osiedla domów jednorodzinnych (A): 1 – sąsiedzki minimarket spożywczy, 2 – nieodległy hipermarket handlowo-usługowy, 3 – przystanek autobusowy, 4 – przychodnia zdrowia, 5 – szkoła; przestrzeń powiązań rodzinnych mieszkańców domów jednorodzinnych (B): 1 – krewni w sąsiednim mieście, 2 – rodzina na wsi, 3 – krewni w sąsiedniej dzielnicy, 4 – krewni w innym województwie, 5 – krewni/znajomi za granicą
- Ryc. 7. Przestrzeń kontaktów społeczno-kulturowych mieszkańców kamienicy czynszowej: Mieszkanie na parterze: 1 – przestrzeń pracy/nauki, 2 – sąsiedzka przestrzeń handlowo-usługowa, 3 – dalsza przestrzeń handlowo-usługowa, 4 – przestrzeń zamieszkania krewnych/znajomych, 5 – bliższe i dalsze przestrzenie rekreacji, sportu, kultury, 6 – przestrzeń kultu religijnego, nekropolii, 7 – przestrzeń placówek ochrony zdrowia; Mieszkanie na piętrze: 1 – przestrzeń zamieszkania członków rodziny, 2 – sąsiedzka przestrzeń seniorów, 3 – bliższa przestrzeń handlowo-usługowa, 4 – przestrzeń kultu religijnego, nekropolii, 5 – przestrzeń przychodni zdrowia, 6 – przestrzeń specjalistycznych placówek medycznych, 7 – przestrzeń sanatoriów
- Ryc. 8. Przestrzenie społeczno-kulturowe gospodarstw domowych kamienic czynszowych: 0 – parter, 1 – pierwsze piętro, 2 – drugie piętro, 3 – trzecie piętro; A – frontowy parter handlowo-usługowy, B, C, D, ... S – mieszkania, 5 – klatka schodowa

- Ryc. 9. Przestrzeń społeczno-kulturowa mieszkańców spółdzielczych osiedli mieszkaniowych: 1-5 wielokondygnacyjne bloki mieszkalne, A-E przestrzeń społeczno-kulturowa mieszkańców poszczególnych bloków
- Ryc. 10. Koincydencja przestrzeni społeczno-kulturowych mieszkańców spółdzielczych bloków mieszkaniowych: 1-4 bloki mieszkalne, szraf w kratkę – części wspólne więcej niż dwóch przestrzeni społeczno-kulturowych, szraf ukośny – części wspólne dwóch przestrzeni społeczno-kulturowych
- Ryc. 11. Powiązania i relacje między przestrzeniami społeczno-kulturowymi obszarów śródmiejskich złożonego układu osadniczego: 1-5 obszary śródmiejskie sąsiadujących ze sobą miast
- Ryc. 12. Rytm miasta identyfikowany za pomocą statystycznego modelu wahań w czasie: 1 – odwiedzający hipermarket w centrum miasta, 2 – zmiany w zaludnieniu dzielnicy śródmiejskiej, 3 – liczba mieszkańców w wielokondygnacyjnym bloku spółdzielczym, 4 – odwiedzający specjalistyczną przychodnię zdrowia w centrum miasta, 5 – odwiedzający muzeum w śródmieściu; a – trend zjawiska, b – wahania sezonowe, c – wahania przypadkowe, D – wielkość natężenia danego zjawiska
- Ryc. 13. Modele struktury przestrzeni miejskiej wybranych miast konurbacji katowickiej: Chorzów: 1 – Huta Kościuszko (dawniej Królewska), 2 – zabudowa mieszkaniowa z różnych okresów, 3 – układ szachownicowy centrum miasta; Katowice: 1, 2, 3, 4 – dawne obiekty przemysłowe miasta (dzisiaj przestrzenie mieszkalne i handlowo-usługowe), 5 – przestrzeń dawnego rynku, 6 – ulica Stawowa (pierwsze, historyczne centrum Katowic), 7 – ulica 3 Maja/ul. Warszawska jedna z głównych osi śródmiejskich Katowic, dawniej fragment szlaku handlowego Gliwice – Katowice – Mysłowice, 8 – linia kolejowa/dworzec PKP; Tychy: 1 – Stare Tychy, 2 – pierwsze osiedla mieszkaniowe Nowych Tychów (A, B, C), 3 – dworzec PKP, 4 – pierwsze osiedla z wielkiej płyty lat 60. i początku lat 70. XX wieku, 5_0 , 6_0 – pierwsze osiedla za równoległym wykopem kolei łączącej stację Tychy ze stacją Tychy Miasto, 5_1 , 6_1 – ostatnia faza spółdzielczego budownictwa mieszkaniowego, a – strefa ekonomiczna miasta, C_1 – północna część miasta, C_2 – południowa część miasta
- Ryc. 14. Historyczny proces kształtowania się struktury przestrzennej Chorzowa: od średniowiecza po koniec XVIII wieku: N – nawsie; 2 – 1801 rok – Huta Królewska; N – nawsie; 3 – pierwsza połowa

XIX wieku, pierwsza kolonia robotnicza, H – Huta Królewska, N – nawsie, 4 – druga połowa XIX wieku: CH₁ – kształtująca się dzielnica śródmiejska (Chorzów I), CH₂ – dzielnicą robotniczą Chorzów II, 5 – współczesna struktura przestrzenna miasta: A – Zakłady Azotowe, E – Elektrownia Chorzów, H₁ – teren po zlikwidowanej Hucie Kościuszko, N – plac Jana, centrum, dawniej nawsie, CH₁ – Chorzów I, CH₂ – Chorzów II, H₂ – pozostałości po Hucie Batory, SU₁ – suburbium wewnątrzmijskie (lata 60. XX wieku), SU₂ – osiedle mieszkaniowe lat 70. XX wieku

- Ryc. 15. Modele kształtowania się powiązań i relacji w przestrzeni społeczno-kulturowej złożonych układów osadniczych: 1 – z policentryczności w kierunku koncentracji powiązań i relacji; 2 – kształtowanie i hierarchizacja powiązań i relacji z centrum układu; 3 – dywersyfikacja i segmentacja powiązań i relacji; 4 – bimodalne układy powiązań i relacji w przestrzeni społeczno-kulturowej
- Ryc. 16. Dywersyfikacja procesu kształtowania się przestrzeni społeczno-kulturowej w złożonym układzie osadniczym: 1 – model koncentryczny, 2 – model sektorowy, 3 – model mozaikowy, 4 – model pasmowy, 5 – model sukcesji
- Ryc. 17. Historyczny proces kształtowania się przygranicznych/transgranicznych powiązań i relacji w przestrzeni społeczno-kulturowej: 1 – etap wyjściowy bez obecności mieszkańców przy granicy zarówno na pograniczu A, jak i B, 2 – społeczność X w sąsiedztwie granicy, 3 – pojawienie się po drugiej stronie granicy społeczności Y, 4 – inicjacja powiązań i relacji transgranicznych, 5 – terytorialne poszerzanie przestrzeni społeczno-kulturowej w stronę granicy, 6 – transgraniczność społeczno-kulturowa, 7 – „rozmywanie się” granicy w powiązaniach i relacjach społeczno-kulturowych, 8 – transgraniczne poszerzanie powiązań i relacji społeczno-kulturowych, 9 – formalny zanik/ograniczenie roli granicy w integracji społeczności X i Y, 10 – wzrost atrakcyjności zintegrowanej transgranicznej społeczności X i Y, 11 – intensywne powiązania zintegrowanej transgranicznej społeczności X i Y z obszarami otaczającymi, 12 – nawiązanie powiązań i relacji społeczno-kulturowych z sąsiednimi i dalszymi społecznościami X₁, X₂, Y₁, Y₂
- Ryc. 18. Historyczny proces kształtowania się przestrzeni społeczno-kulturowej Śląska: 1 – Śląsk przed pojawieniem się człowieka, 2 – początki osadnictwa, 3 – włączenie Śląska do państwa Piastów, 4 – zacieśnianie związków politycznych i społeczno-gospodarczych Śląska

z innymi regionami Polski, 5 – wpływy czeskie na Śląsku, 6 – germanizacja i odłączenie Łużyc, wpływy czeskie, 7 – rozwój gospodarczy księstwa siewierskiego, 8 – różnicowanie się polityczno-gospodarcze i społeczno-kulturowe Śląska, 9 – początki industrializacji, 10 – formalizacja granic zaborów, 11 – Śląsk w okresie międzywojennym: N – Niemcy, W_{śl} – województwo śląskie, ZD – Zagłębie Dąbrowskie, 12 – Śląsk współcześnie: Łużyce (w obrębie Niemiec)

- Ryc. 19. Płaszczyzny dystansu w przestrzeni społeczno-kulturowej:
1 – mieszkanie, dom, 2 – kwartał ulic, dzielnica, 3 – miasto, gmina wiejska, 4 – region, 5 – dalsze otoczenie
- Ryc. 20. Płaszczyzny analizy przestrzeni społeczno-kulturowej

Spis tabel

- Tab. 1. Dominujące problemy badawcze w złożonych układach osadniczych województwa śląskiego w dotychczasowym piśmiennictwie geograficzno-socjologicznym
- Tab. 2. Miasta dominujące w strukturze zaludnienia regionów tradycyjnych Europy Środkowej (lata 1869–2002)
- Tab. 3. Struktura wyznaniowa wybranych miast województwa śląskiego w 1910 roku
- Tab. 4. Struktura wyznaniowa wybranych miast województwa śląskiego w 1931 roku
- Tab. 5. Struktura językowa wybranych miast województwa śląskiego w 1931 roku

Jerzy Runge

Socio-cultural space of a complex settlement system

Summary

The purpose of this publication is to attempt to take a broader look at the roots as well as the process of transformation of the socio-cultural space of complex settlement systems in the context of the Katowice conurbation and its vicinity (Silesian Voivodeship, Upper Silesia, Silesia). While social space is defined as a certain section of geographic space, a permanently or periodically inhabited/used territory within which, based on a system of social institutions and forms of collective life, a certain structure of social connections and relations has developed, socio-cultural space is additionally identified in the context of preserved and existing contemporary tangible and intangible cultural heritage.

The introductory parts of this publication outline the existing scholarship in the field of socio-cultural research of the area, followed by an attempt to define the concept of socio-cultural space, while relying on domestic and foreign studies of geography, sociology, ethnology, history, etc. Subsequently, the text discusses the concept of local, regional socio-cultural space, as well as the structure and process of its transformation, indicating various dimensions of multiculturalism of a complex settlement system. These inquiries are complemented by an attempt to establish connections between consciousness/identity and collectivity/community as well as the issue of social conflict. Further, the study presents the diversification and stratification of the socio-cultural space, the role of the border in the delimitation of this space, as well as the importance of creators and outsiders in shaping the socio-cultural space of the complex settlement system. In the conclusion of the publication, the author indicates the most significant planes of analysis of socio-cultural space.

The choice of the research area was not accidental. The Katowice conurbation and its vicinity (the Silesian Voivodeship, Upper Silesia) is a socio-cultural space located in the historical borderland of Silesia and Western Lesser Poland, situated administratively in the dynamically transforming Katowice/Silesian Voivodeship, with its urban centers located primarily in the complex settlement systems of this territory (Katowice conurbation, Rybnik conurbation, Bielsko-Biała agglomeration, Częstochowa agglomeration). This area is an extremely interesting subject of scientific inquiry, as well as a training ground for practical activities in the sphere of local and regional policy because of the large-scale and structural complexity of the social and economic transformations to date, mirroring similar processes and structures in the neighboring Moravian-Silesian country of the Czech Republic. A characteristic feature of the Polish-Czech-Slovak area was significant national-ethnic and religious diversity, especially during the period of dynamic industrialization at the turn of the 18th century and in the following decades, until the beginning of the 20th century, only to be significantly eradicated by the Second World War. Post-war multiculturalism, in turn, resulted from intra-national migration caused by economic investments of supra-regional importance.

Jerzy Runge

Der soziokulturelle Raum eines komplexen Siedlungssystems

Zusammenfassung

Ziel der vorliegenden Arbeit ist ein Versuch, den Entstehungs- und Transformationsprozess des soziokulturellen Raumes komplexer Siedlungssysteme in Hinblick auf die Konurbation von Katowice und deren nähere und weitere Umgebung (Woiwodschaft Schlesien, Oberschlesien, Schlesien) einer genaueren Analyse zu unterziehen. Während der soziale Raum als ein bestimmter Ausschnitt des geographischen Raumes, ein dauerhaft oder periodisch bewohntes/genutztes Territorium definiert wird, in dem sich auf der Grundlage eines Systems von sozialen Institutionen und Formen des kollektiven Lebens eine spezifische Struktur sozialer Verbindungen und Beziehungen herausgebildet hat, wird der soziokulturelle Raum zusätzlich im Kontext des erhaltenen und derzeit vorhandenen, materiellen und immateriellen Kulturerbes identifiziert.

Zu Beginn wurde ein Überblick über die bestehende Literatur zu soziokulturellen Studien über das Gebiet vermittelt und danach ein Versuch unternommen, das eigene Konzept des soziokulturellen Raumes in Anlehnung an die polnische und internationale Literatur aus dem Bereich von Geographie, Soziologie, Ethnologie bzw. Geschichte zu entwickeln. Im Anschluss daran wurde der Begriff des lokalen, regionalen soziokulturellen Raumes, seine Struktur und der Transformationsprozess erörtert sowie auf verschiedene Aspekte der Multikulturalität des komplexen Siedlungssystems eingegangen. Eine wichtige Ergänzung bot der Versuch, Verbindungen zwischen Bewusstsein/Identität und Kollektivität/Gemeinschaft sowie dem Problem des sozialen Konflikts herzustellen. In einem nächsten Schritt wurden die Diversifizierung und Stratifikation des soziokulturellen Raumes, die Rolle der Grenze bei der Abgrenzung dieses Raumes sowie die Bedeutung von Schöpfern und Außenseitern für die Gestaltung des soziokulturellen Raumes

eines komplexen Siedlungssystems dargestellt. In der Zusammenfassung wurde auf die nach Meinung des Autors wichtigsten Ebenen der Analyse des soziokulturellen Raumes hingewiesen.

Die Wahl des Forschungsgegenstands war nicht zufällig. Die Konurbation von Katowice und ihre nähere und weitere Umgebung (Woiwodschaft Schlesien, Oberschlesien) bilden einen soziokulturellen Raum, der sich auf dem historischen Grenzgebiet zwischen Schlesien und dem westlichen Teil Kleinpolens, verwaltungstechnisch gesehen – in der sich wandelnden Woiwodschaft Katowice/Schlesien, und vom städtebaulichen Standpunkt aus – vor allem in den komplexen Siedlungssystemen dieses Gebiets (Konurbation von Katowice, Konurbation von Rybnik, Agglomeration von Bielsko-Biała, Agglomeration von Częstochowa) befindet. Das Gebiet ist ein äußerst interessanter Forschungsgegenstand und ein Testfeld für praktische Aufgaben im Bereich der Kommunal- und Regionalpolitik, weil die bisherigen sozioökonomischen Veränderungen, die von ähnlichen oder gleichen Prozessen und Strukturen in der benachbarten Mährisch-Schlesischen Region in der Tschechischen Republik begleitet wurden, mehrdimensional und strukturell komplex sind. Kennzeichnend für den polnisch-tschechisch-slowakischen Raum war eine signifikante national-ethnische und konfessionelle Vielfalt, vor allem in der Zeit der dynamischen Industrialisierung an der Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert und in den darauffolgenden Jahrzehnten, praktisch bis zum Anbruch des 20. Jahrhunderts. Erst nach dem Zweiten Weltkrieg wurde die Multikulturalität in den untersuchten Gebieten ausgeglichen. Die Multikulturalität der Nachkriegszeit war das Ergebnis der inländischen Binnenwanderung, die durch wirtschaftliche Investitionen von überregionaler Bedeutung ausgelöst wurde.

Redakcja
Katarzyna Wyrwas

Projekt okładki
Tomasz Tomczuk

Korekta
Marzena Marczyk

Łamanie
Marek Zagniński

Redaktor inicjujący
Przemysław Pieniążek

Nota copyrightowa obowiązująca do 31.12.2024
Copyright © 2023 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

Sprzysjamy otwartej nauce. Od 1.01.2025 publikacja dostępna na licencji Creative Commons

Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

 <https://orcid.org/0000-0003-2766-4926>

<https://doi.org/10.31261/PN.4201>

Runge, Jerzy
Przestrzeń społeczno-kulturowa złożonego
Układu osadniczego / Jerzy Runge. – Wydanie I. –
Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego,
2023

ISBN 978-83-226-4383-9
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-4384-6
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
<https://wydawnictwo.us.edu.pl>
e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Druk i oprawa
volumina.pl Sp. z o.o.
ul. Księcia Witolda 7-9
71-063 Szczecin

Wydanie I. Ark. druk. 18,25. Ark. wyd. 16,0. Papier offset 90g. PN 4201. Cena 39,90 zł (w tym VAT)

Konurbacja katowicka formowała się od końca XVIII wieku na pograniczu Prus, Rosji i Austrii, zaś od 1918 roku na pograniczu Niemiec i Polski. W tym sensie był to obszar ich peryferii. Trwałe i dynamiczne interakcje między różnymi grupami narodowo-etnicznymi powodowały przenikanie się kultur. Od połowy XX wieku ten złożony układ osadniczy stanowił już centrum rozwoju społeczno-gospodarczego na skalę ponadregionalną. W wyniku różnokierunkowych migracji zachodzących pod wpływem intensywnej industrializacji kształtowały się relacje społeczne między migrantami a ludnością miejscową (autochtoniczną), jak i między samymi imigrantami. Celem niniejszej książki jest analiza dawnej wielokulturowości wybranych miast konurbacji katowickiej na tle metodologiczno-terminologicznym oraz wskazanie, w jakim zakresie owa cecha może stanowić atut we współczesnych przemianach społeczno-gospodarczych obszaru. Czasowe i przestrzenne nakładanie się różnego pochodzenia powiązań i relacji społeczno-kulturowych skłania autora do sformułowania pojęć: genotypu kultury oraz pierwotnego i wtórnego genotypu kultury, a także do egzemplifikacji kształtowania genotypów kulturowych w konurbacji katowickiej.

Patronat

Cena 39,90 zł (w tym VAT)

ISBN 978-83-226-4384-6

Więcej o książce

